

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО, ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 347.122

СПЕЦИФІКА МЕТОДУ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Венедіктова І. В.,

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Анотація: У статті проаналізовано категорію методу права інтелектуальної власності, його співвідношення із поняттям методології і механізмом правового регулювання. Обґрунтовано, що право інтелектуальної власності використовує всі різновиди існуючих у праві прийомів і способів, властивих й іншим галузям права, виділено особливості, які специфічні саме для галузевого методу. Автор доводить, що праву інтелектуальної власності властива подвійна правова природа методу, яка обумовлена приватно-публічним характером цієї підгалузі права. Названі основні риси методу права інтелектуальної власності.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, метод права інтелектуальної власності, методологія, механізм правового регулювання.

Аннотация: В статье проанализирована категория метода права интеллектуальной собственности, его соотношение с понятием методологии и механизма правового регулирования. Обосновано, что право интеллектуальной собственности использует все разновидности существующих в праве приемов и способов, свойственных и другим отраслям права, выделены особенности отраслевого метода. Автор аргументирует, что праву интеллектуальной собственности характерна двойная правовая природа метода, обусловленная частно-публичным характером этой отрасли. Названы основные черты метода права интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: право интеллектуальной собственности, метод права интеллектуальной собственности, методология, механизм правового регулирования.

Annotation: In the article the category of the method of intellectual property law was analyzed, its relationship with the concept of the methodology and the mechanism of legal regulation are opened. It is proved that the intellectual property law is using all existing varieties in the right techniques and methods, and other branches of inherent rights. The main features of the method of intellectual property law were made out. The author argues that intellectual property law is characterized by a dual legal private-public nature of this sphere method. It was named the main features of the method of intellectual property law.

Key words: intellectual property law, the method of intellectual property law, the methodology, the mechanism of legal regulation.

Звертаючись до методу права інтелектуальної власності з позиції теорії права слід відзначити, що метод правового регулювання суспільних відносин як юридичну категорію можна зрозуміти і дослідити, лише встановивши зв'язки цієї категорії з низкою інших основних категорій, що існують у праві. Для цього, видається, необхідно встановити співвідношення понять «метод правового регулювання» та «методологія науки». Методологія правової науки є сукупністю методів, наукових підходів, прийомів, способів вивчення досліджуваних предметів. Слід виходити з того, що будь-якій галузі права притаманна наявність не одного прийому або способу пізнання, а їх система; використовується не один метод правового регулювання в чистому вигляді, а їх поєднання. Оскільки у цій статті право розглядається в його позитивному розумінні, притаманному романо-германській правовій системі, то позитивне право, як сукупність норм, має внутрішню побудову, що полягає в об'єднанні правових норм у галузі права на основі критеріїв – предмет і метод правового регулювання. Для виявлення зв'язку категорій правова система і метод правового регулювання необхідно дослідити, чи є метод правового регулювання класифікаційним критерієм і в інших правових системах. При порівняльному аналізі зарубіжного законодавства з

вітчизняним з'ясується, що в ряді зарубіжних країн, перш за все, США, Португалії, багато норм і навіть інститути права інтелектуальної власності переплелися з адміністративним, цивільним, кримінальним правом. Таким чином, сфера законодавства про право інтелектуальної власності настільки розширилася, що, можна припустити, зокрема, з цієї причини метод правового регулювання не відіграє в науці права інтелектуальної власності цих країн ту ж роль класифікаційного критерію, що і в українському праві.

Встановлення зв'язку між поняттями «метод правового регулювання» і «система українського права» дозволяє зрозуміти внутрішню будову системи вітчизняного права і значення методу як класифікаційного критерію для такої системи. Не тільки предмет правового регулювання визначає метод правового регулювання, але й метод впливає на зміст галузевого комплексу суспільних відносин. Встановлюючи співвідношення понять «метод правового регулювання» і «механізм правового регулювання», можна зробити висновок, що метод правового регулювання у різноманітних поєднаннях своїх способів виявляється в кожному елементі його механізму.

Особливістю методу права інтелектуальної власності є надання державою певним особам тимчасової монополії на використання відповідних нематеріальних благ (приватними виробниками товарів і послуг), який проявляється у встановленні

державою для усіх третіх осіб заборони використання цих благ без згоди особи, яка має таку монополію (автор, ліцензіар). Правове регулювання відбувається за схемою: заборона – дозвіл. Заборона на використання об'єктів авторського і патентного права, як ланка правового регулювання правовідносин у сфері права інтелектуальної власності, виникає в силу прямої вказівки закону. Для об'єктів авторського права суб'єктивні права на нього виникають з моменту створення твору, з факту як такого. Необхідність у будь-яких діях з боку держави в цьому випадку відсутня. Для об'єктів патентного права заборона їх використання виникає не з моменту їх створення, а тільки після відповідної діяльності з боку держави за визнанням об'єкта, що заявляється патентоспроможним. Для виникнення суб'єктивних прав ніяких дій з боку автора (в авторському праві) і з боку винахідника (патентне право) на адресу третіх осіб здійснювати не потрібно. Замість зазначених осіб ці дії відбуваються законом, шляхом встановлення презумпції загальної заборони використання результатів інтелектуальної, творчої діяльності усім третім особам. Дозвіл – це дія-дозвіл ліцензіара за розпорядженням правом на твір або правом на винахід або правом із винаходу, а також інші об'єкти, в силу якого між ним та одним з третіх осіб виникають взаємні цивільні права та обов'язки, відповідальність.

Патентні права можна розділити на дві групи: 1) права на патент (відносини заявник – патентне відомство) і 2) права з патенту (відносини ліцензіар – ліцензіат). Перша група відноситься до публічних (владних) відносин, які регулюються адміністративним методом правового регулювання. Юридична природа методу права інтелектуальної власності чітко відрізняється від методів цивільного права (юридичної рівності сторін, автономії волі), оскільки держава, як суб'єкт владних повноважень, надає (односторонній адміністративний акт держави) за певних обставин (критеріях патентоспроможності) приватну тимчасову патентну монополію суб'єкту цивільного права. В силу такого акту, підтвердженого документом, у суб'єкта цивільного права виникають виключні права на використання нематеріальних (нетілесних) об'єктів. Цей підхід підтримують і В.С. Дроб'язко, В.І. Жуков, С.Ю. Бурлаков. Саме з урахуванням специфіки методу в цивільних кодексах європейських держав немає розділу подібного книзі IV «Право інтелектуальної власності». Таким чином, книга IV ЦК України, з одного боку, містить норми публічного права, а з іншого, – норми приватного права. Права з патенту включають відносини, що виникають між особою (ліцензіаром), що має патент, тобто тимчасове монополієне право на використання відповідного матеріального блага і одним з необмеженого кола осіб, який після отримання дозволу (ліцензії) від ліцензіара набуває статусу ліцензіата. Відносини між ліцензіаром і ліцензіатом регулюються договірним правом.

Отже, предмет права інтелектуальної власності при визнанні деяких нетілесних благ об'єктами авторського і патентного права ширше, ніж предмет цивільного права. Патентне право включає відносини, які виникають між заявником, що вимагає від держави видачі охоронного документа (патенту,

свідоцтва), і державою в особі патентного відомства. Такі відносини є публічними (владними) і підлягають регулюванню методом адміністративного права (влада–підпорядкування).

Неоднорідний склад предмету права інтелектуальної власності обумовлює імперативні та диспозитивні засади його методу. Проте співвідношення державно-владної та договірної частин методу не залишається постійним. Часто в праві інтелектуальної власності застосовується договірний метод правового регулювання. Праву інтелектуальної власності властива подвійна природа методу, яка обумовлена приватно-публічним характером цієї підгалузі права.

Аналізуючи стан науки права інтелектуальної власності з питання співвідношення предмета та методу, їх взаємопов'язаності і взаємозумовленості, можна припустити, що право інтелектуальної власності використовує всі різновиди існуючих у праві прийомів і способів, властивих і іншим галузям права, виділяються особливості, які специфічні саме для галузевого методу. Такі ознаки в сукупності з предметом права інтелектуальної власності відокремлюють певну групу суспільних відносин в єдиному складному явищі – праві.

Оскільки в науці права інтелектуальної власності використовується поняття «механізм правового регулювання», то розглядаючи питання про співвідношення механізму і методу правового регулювання, можна зробити припущення, що під механізмом розуміють оригінальний набір прийомів і способів впливу на регульовані суспільні відносини, що виступають в якості предмета підгалузі цивільного права. У механізмі правового регулювання виділяють його статичну і динамічну частини. Перша включає в себе приписи, зобов'язування і заборони, складові правового режиму. Друга складається з системи правових засобів реалізації права (використання прав, виконання обов'язків, дотримання заборон, застосування права).

Проте, видається, що при такому розумінні відбувається збіг понять механізму і методу правового регулювання, або, точніше, перетинається поняття механізму (його статичної частини) з поняттям «метод». Більш обґрунтованим, видається, положення про те, що для позначення сукупності правових засобів і способів регулювання суспільних відносин було б використовувати традиційну категорію «метод». Під механізмом слід розуміти систему, що визначає порядок правового регулювання. До основних елементів механізму правового регулювання слід відносити 1) норми права, 2) правовідносини; 3) акти реалізації права.

При аналізі співвідношення поняття «юридичний режим» або «режим юридичного регулювання» з поняттям «метод», видається необхідним категорію «юридичний режим» все ж таки використовувати при характеристиці не самої галузі права, а особливостей практичної реалізації її норм. Правовий режим є практичним результатом дії галузевого методу правового регулювання. Метод втілює саму сутність того чи іншого юридичного режиму регулювання, і в системі права він, поряд з предметом, служить об'єднуючим підґрунтям.

У теорії права існує проблема пріоритетності будь-якої однієї характеристики методу. Вбачається більш правильним для отримання повноцінного представлення про метод права інтелектуальної власності, розглядати всі його відмінні ознаки в сукупності, не віддаючи першості будь-якій з них.

Серед основних рис методу права інтелектуальної власності в науковій літературі називають: порядок виникнення, зміни та припинення правовідносин; правове становище учасників правовідносин; характер установлення прав і обов'язків сторін правовідносин, способи охорони прав і забезпечення виконання обов'язків.

Однак, незважаючи на те, що у правовій науці традиційно виділяється така ознака методу, як характер встановлення прав і обов'язків сторін правовідносин, видається, що в цьому випадку має місце деяке змішання понять, а саме – характеру правових норм з порядком їх прийняття. За порядком видання норми права поділяються на централізовані і децентралізовані. Порядок прийняття норми ще не свідчить про її характер (імперативний або диспозитивний). Централізоване, децентралізоване, локальне регулювання співвідносяться з методом правового регулювання як причина і наслідок. Централізовані, децентралізовані по порядку прийняття норми можуть бути як імперативними, так і диспозитивними за своїм характером. Саме зміст прийнятих норм характеризує метод регулювання. У зв'язку з цим, можна сформулювати риси (властивості) методу права інтелектуальної власності таким чином:

1) порядок виникнення, зміни та припинення правовідносин у сфері права інтелектуальної власності (правовстановлюючі, правозмінюючі і правоприпиняючі юридичні факти носять, найчастіше, договірний характер, за винятком, правовстановлюючих фактів у патентному праві);

2) правове становище сторін правовідносин у сфері права інтелектуальної власності (рівність і підпорядкування);

3) порядок визначення прав та обов'язків сторін правовідносин у сфері права інтелектуальної власності (централізований або децентралізований);

4) характер норм права інтелектуальної власності (імперативний або диспозитивний);

5) способи охорони прав і забезпечення виконання обов'язків у правовідносинах у сфері права інтелектуальної власності є цивільно-правовими, але дуже дієвими можуть бути і адміністративно-правові.

Ринковим умовам економіки все більше відповідає договірний спосіб побудови взаємин між суб'єктами права інтелектуальної власності. Можна вважати, що однією з найважливіших рис методу права інтелектуальної власності на сучасному етапі є те, що все більш об'єктивно набирає поширення індивідуальне договірне регулювання відносин, які складають предмет права інтелектуальної власності.

В основу Глави 4 «Право інтелектуальної власності» ЦК України 2003 р. був покладений принцип свободи творчості. Конституційний принцип свободи творчості доповнюється галузевим принципом свободи договірних форм розпорядження правами на результати інтелектуальної, творчої діяльності (свободи договору). Оскільки характерна риса цього принципу – рівність учасників правовідносин у сфері використання об'єктів права інтелектуальної власності, то цей принцип можна прирівняти до рівності, що існує між суб'єктами цивільно-правових відносин, кожен з яких діє в своїх економічних інтересах, з метою отримання власного прибутку. Тим не менш, відносини у сфері інтелектуальної власності неможливо врегулювати винятково договірним методом, без втручання держави. У деяких випадках він поєднується, в інших – витісняється державно-владними приписами.

Метод права інтелектуальної власності полягає в поєднанні різних методів: тимчасової монополії, договірного методу, диспозитивного методу, імперативного методу. Диспозитивний метод регулювання відносин, що отримав значне поширення в умовах переходу до ринкової економіки, передбачає наявність норм-рекомендацій; стимулюючих норм, адресованих суб'єктам суспільних відносин. Цей спосіб характеризує «м'яке регулювання» шляхом вказівки на бажане для держави поведіння суб'єктів суспільних відносин. У сучасних умовах метод правового регулювання творчих правовідносин характеризується застосуванням метода тимчасової монополії та договірного регулювання за умови дотримання гарантованого державою мінімуму прав. Втручання держави в регулювання відносин, пов'язаних із створенням, використанням результатів інтелектуальної, творчої діяльності обмежується, набуваючи характеру сприяння ефективній реалізації законних прав та інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності.